

Экономический механизм хозяйствования

FTAMP 06.71.07
ӘОЖ 636.2.033

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ: МӘСЕЛЕЛЕРИ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

РАЗВИТИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

DEVELOPMENT OF LIVESTOCK PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

E.E. ГРИДНЕВА*

э.ф.к., профессор

Г.Ш. ҚАЛИАҚПАРОВА

PhD докторы, доцент

Н.М. КАЛМАНОВА

Экономика және бизнес магистрі

«Қайнар» академиясы, Алматы, Қазақстан

elengred@mail.ru

E.E. ГРИДНЕВА

к.э.н., профессор

Г.Ш. ҚАЛИАҚПАРОВА

доктор PhD, доцент

Н.М. КАЛМАНОВА

магистр экономики и бизнеса

Академия «Кайнар», Алматы, Казахстан

Y.E. GRIDNEVA

C.E.Sc, Professor

G.SH. KALIAKPAROVA

PhD, Associated Professor

N.M. KALMANOVA

Master of Economics and Business

Academy "Kainar", Almaty, Kazakhstan

Андратпа. Мал шаруашылығы саласының, олардың ішінде мал азықтық базасы, ұсақ тауарлар, ауыл шаруашылығы өнімдері сапасының төмендігі, ветеринарлық және санитарлық нормалардың сақталмауы сияқты мәселелермен ИҚМ өндірушілер қақтығысатын негізгі мәселелері қарастырылған. Ет өңдеу кесіпорындарының рөлі және ауыл шаруашылығы шикізаты мен азық-түліктік үлттық және әлемдік нарықтарына қатысу үшін олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру көрсетілген. Мал басының төмен өнімділігінің негізгі себептері асыл тұқымды малдардың аздығы, күтіп-бағудың қанағаттанғысыз жағдайлары, азықтандырудың төмендігі, азықтың жоғары сатып алу құны болып табылатыны анықталды. Селекцияны жетілдіру, жоғары сапалы ет және сүт өнімдерін алу үшін жемшөп тапшылығын жою бойынша шаралар белгіленді. Республикада ет өндірісін дамытудың қазіргі заманғы деңгейі инновациялық технологияларды тарта отырып, кластерлер жүйесіндегі жаңа құрылымдар санының өсуіне ықпал ететін мал шаруашылығы кешені өнімінің барлық түрлерін, атап айтқанда бастапқы және қайталама шикізатты, сондай-ақ дайын тауарларды тиімді пайдалану проблемасын шешудің жаңа тәсілдерін талап ететіні анықталды. Соғы екі жылда ет және ет өнімдерінің экспортты мен импорттына салыстырмалы талдау жүргізілді, сондай-ақ мал шаруашылығы саласындағы өнімдерді өндіруші басқа елдермен салыстырғанда саланың қарқындану үрдістері талданды. Теориялық және практикалық зерттеулердің нәтижелері бойынша қорытындылар жасалып, ұсыныстар өзірленді.

Аннотация. Рассмотрены основные проблемы отрасли животноводства, с которыми сталкиваются производители КРС, среди них - слабая кормовая база, мелкотоварность, низкое качество сельхозпродукции, несоблюдение ветеринарных и санитарных норм. Показана

Экономический механизм хозяйствования

роль мясоперерабатывающих предприятий и повышения их конкуренто-способности для участия на национальном и мировом рынках сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Выявлено, что основными причинами низкой продуктивности поголовья скота являются малая численность племенных животных, неудовлетворительные условия содержания, неполноценное кормление, высокая закупочная стоимость кормов. Обозначены меры по совершенствованию селекции, устранению дефицита фуражра для получения высококачественных мясных и молочных продуктов питания. Определено, что современный уровень развития мясного производства в республике требует новых подходов к решению проблемы эффективного использования всех видов продукции животноводческого комплекса, в частности первичного и вторичного сырья, а также готовых товаров, что будет способствовать росту количества новых формирований в системе кластеров, привлекая инновационные технологии. Проведен сравнительный анализ экспорта и импорта мяса и мясопродуктов за последние два года, а также проанализированы тенденции интенсификации отрасли в сравнении с другими странами-производителями продукции животноводческой отрасли. По результатам теоретических и практических исследований сделаны выводы и разработаны предложения.

Abstract. The main problems of livestock production industry, which cattle producers face, are considered, including - weak feed base, small commodities, low quality of agricultural products, non-observance of veterinary and sanitary standards. The role of meat processing enterprises and increasing their competitiveness for participation on national and world markets of agricultural raw materials and food is shown. It was revealed that the main reasons for the low productivity of livestock population are the small number of breeding animals, unsatisfactory keeping conditions, inadequate feeding, and high feed purchase cost. Measures to improve breeding, eliminate the shortage of forage to obtain high-quality meat and dairy products are outlined. It has been determined that current level of meat production development in the republic requires new approaches to solving the problem of effective use of all types of products of livestock production complex, in particular primary and secondary raw materials, as well as finished products, which will contribute to the growth of the number of new entities in cluster system, attracting innovative technologies. Comparative analysis of export and import of meat and meat products over the past two years is carried out, as well as trends in the intensification of the industry in comparison with other countries that produce livestock products are analyzed. Based on the results of theoretical and practical research, conclusions were drawn and proposals were developed.

Түйінді сөздер: агроенеркесіп кешені, нарық, мал шаруашылығы, мал биржасы, мал азығы, ет, ет өнімдері, сұраныс, экспорт, импорт, бәсекеге қабілеттілік.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, рынок, животноводство, биржа скота, корьма, мясо, мясная продукция, спрос, экспорт, импорт, конкурентоспособность.

Key words: agro-industrial complex, market, livestock production, livestock stock exchange, feed, meat, meat products, demand, export, import, competitiveness.

Kіріспе. Аграрлық өнеркәсіптік кешен-
нің маңызды салаларының бірі – мал ша-
руашылығы, оны дамыту – Қазақстанның
аграрлық саясатының басты міндеттерінің
бірі. Етті мал шаруашылығы Қазақстанның
аграрлық өнеркәсіптік кешенінің басым ба-
быттарының бірі болып табылатынын атап
өту керек, оған 2018-2027 жылдарға арнал-
ған етті мал шаруашылығын дамытудың
үлттых бағдарламасында ерекше көніл
бөлінген.

Қазақстанда ет саласын дамытудың негізгі факторлары бар, олар: табиғи ресурстар, жайылымдық жерлер, жеткілікті еңбек ресурстары, мал өсірудің тарихи бай тәжірибесі, бұл өз кезеңінде ет пен ет өнімдерін ішкі және экспорттық жеткізілімде-

ріне шексіз мүмкіндіктер береді, бұл іс жүргізудің маңызды факторы болып табылады.

Ет өнеркәсіпорындарын дамыту үдерісін қалпына келтіру ел экономикасына айтарлықтай түзетулер енгізу керек: ауылдың дамуын жандандыру, жұмыс орындарының санын көбейту, ауылда адам капиталын дамыту, бұл ауыл шаруашылық өндірісіне байланысты басқа салалардың дамуынан әкеледі.

Сонымен қатар, отандық мал шаруашылығының қазіргі жағдайы өнім өндірумен сатудың тәмен болуымен сипатталады. Бұл мал өнімділігі көрсеткіштерінің тәмендеуіне және осы саланың негізгі өнімдерін толық ала-алмауға байланысты. Жалпы алғанда, отандық мал шаруашы-

Экономический механизм хозяйствования

лыбының дамуына, оның бәсекеге қабілеттілігіне, ішкі нарықты өніммен қамтамасыз етуге және экспорттық әлеуеттің дамуына келесідей факторлар кедергі келтіреді: өнімділіктің және асыл тұқымды ірі қара мал санының төмен болуы, жемшөппен қамтамасыз етудің жеткіліксіз деңгейі, оларды ұстап-қуту жағдайы төмендігі, ірі қара малдың ұсақ жеке меншік иелерінде шоғырлануы, ет өнімдерінің көлеңкелі нарығы және «шаруалық мал сою», ветеринарлық қызметтің қанағатта-нарлықсыз болуы.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеудің мақсаты – ет және ет өнімдерін өткізу нарықтарын зерттеу, ішкі нарықты қамтамасыз ету, экспорттық өлеуетті бағалау және оны арттыру факторларын анықтау. Зерттеудің нақты мақсатына сүйене отырып, келесідей міндеттер қойылды: Қазақстандағы мал шаруашылығы өнімдерін экспорттаудың қазіргі жағдайын қарастыру, оның қазіргі даму бағытына талдау жасау; отандық өнімнің экспорттық өлеуетіне кедері болатын мәселелерді анықтау, отандық ет өнімдерінің бәсекелестік артықшылықтарын анықтау; жоғары сапалы, экологиялық таза тамақ өнімі ретінде Қазақстандағы мал шаруашылығының өлеуеттік мүмкіндіктерін ашу. Тақырыптың жаңағы – отандық ет нарығының халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігінің жаңа мүмкіндіктерін зерттеу, ет және ет өнімдерінің экспорттық өлеуеттің жоғарылатудың кейбір мәселелерін шешу және етті ірі қара малды экспортқа жеткізудің негізгі бағыттарын айқындау.

Отандық мал шаруашылығының экспорттық әлеуеті мүмкіндіктерін зерттеу кезінде келесідей экономикалық зерттеу әдістер қолданылды: үлгілеу әдісі – ауыл шаруашылығының басым саласының бірі ретінде мал шаруашылығын дамытудың үлгісі ұсынылды, статистикалық әдістер – ұсынылған статистикалық мәліметтер көмегімен саланың дамуы мен келешегіне талдау жүргізілді, ел аймақтарының деректерін талдауда экономикалық-математикалық әдіс, қорытындылар жасау кезінде эксперименттік және басқа әдістер қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Ел экономикасында мал шаруашылығы саланың барлық ауыл шаруашылық өнімдерінің 45%-ын құрайтын жетекші ауыл шаруашылық секторы болып қала береді. Еліміздің мал шаруашылығы кешені ішкі нарықты және ет экспортын едәуір үлгайтуды қамтамасыз ету үшін барлық табиғи және экономикалық жағдайларға ие.

Республикада мал шаруашылығы өнімдерінің экспорттың үлғайту үшін үлкен ішкі резервтің болғанына қарамастан, сиыр мен қой етіне деген ішкі қажеттіліктермен Қазақстанның өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі әлсіз.

2019 жылы 156 мың ірі қара мал экспортталды. Етті негізгі сатып алушы – Өзбекстан. Өткен жылы оның сатып алу көлемі 121,6 мың ірі қара мал басын құрады, бұл барлық жылдық жеткізілімнің 78%-ын құрайды. Өзбекстан үсақ мал сатып алады. 264 мыңға жуық қой, оның жартысынан көбісі тәлдейтін мал, 200 мыңдан астам қой (76%) көрші елге экспортталды.

Етті сатып алатын ірі сатып алушының бірі Армения болып табылады, 2019 жылы жеткізілім 14% құрады. РФ 21,5 мың мал басын сатып алды (8,1%), Өзәрбайджан – 18 мың (6,7%), Иран – 12 мыңға жуық (4,5%) [1].

Малды жаппай экспорттаудың теріс салдары ет пен ет өнімдері бағасының есүи болды, бұл өз кезегінде қазақстандық ет өндіреу кәсіпорындары мен бордақылау аландарының жүктемесінің төмендеуіне әкелді. 2019 жылы олар орташа өз қуаттарының жартысынан азын жүктеді.

Қазақстандағы ірі ет өндіретін, белгілі бір қыындықтарды көріп отырған кәсіп-орындар «KazBeef LTD», ТОО «Кублей», «Казмяспродукт», «Бижан», «Импәер фуд», «Beefstream», «Мерке-ет», «Meat Processing and Service» және т.б. болып табылады. Бұл кәсіпорындардың әрі қарай дамуының негізгі мәселелері келесілер болып табылады [2]:

■өндөуге арналған шикізат пен айналым қаражаттарының тапшылығы, көсіп-орындардың жұмыс жүктемесінің жеткілік-сіздігі, мал экспорттының деңгейінің жоғары болу нәтижесінде ол 30-40% құрап отыр;

■ «шаруалық мал сою». Мал сою үйде, аулада жүргізіледі. Оның жүзеге асырылуы еш жерде тіркелмейді, статистика жүргізілмейді, өйткені етті ұсақ алыпсатарларға немесе көршілерге, таныстарға және т.б. сатуға болады. Сәйкесінше, ешқандай салық туралы айту мүмкін емес. Бұлайша мал сою мен сату санитарлық-эпидемиологиялық ережелерді сақтамай жүзеге асырылуы мүмкін және басқа жағымсыз салдары болуы мүмкін.

Саланы дамытуға жыл сайын шамамен 116 миллиард теңге бөлінеді, оның ішінде асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуға 60 миллиард теңге, мал шаруашылығы өнім өндірісін дамытуға 56 миллиард теңге

Экономический механизм хозяйствования

бөлінеді. Соған қарамастан, саланың негізгі мәселесі шикізат ресурстарының тапшылығы болып табылады [3].

Қазақстан Республикасының Аграрлық өнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарла- масымен өндөлген өнім экспортын 2,5 есеге арттыру міндеті қойылғандығын айта кету қажет.

Ет және ет өнімдерін экспорттау жоспары орындалмай отыр. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің

мәліметінше, 2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда төрттен бір бөлікке артық экспортталды, сыртқы нарыққа 22,6 мың тонна ет жеткізілді, ал жоғары деңгейдегі қайта өндөу өнімдері – шұжықтар, ет консервілері, ысталған ет және басқа өнімдер – барлығы 3,4 мың тоннаны құрады. Салыстыратын болсақ: дәл осы кезеңде Қазақстанға ет импорты бірден 203,2 мың тоннаны, ет өнімдері – 49,1 мың тоннаны құрады (1 кесте).

1 кесте – 2018-2019 жж. ет және ет өнімдерінің экспортты мен импорты (тонна)

Мал шаруашлығы өнімі	2018		2019	
	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт
IҚМ еті, балғын және салқындағылған	3659,3	2049,6	1608,6	9900,6
IҚМ еті, мұздатылған	1051,7	13129,9	3962,4	15922,4
Шошқа	433,1	2008,8	793,6	1681,8
Қой және ешкі	3046,4	93,4	2503,5	26,1
Жылқы, қашыр, есек немесе қарта қашыр еті	0,7	2421,2	-	2553,3
Ет және үй тауығының тағамдық сорпалық өнімдері	8557,8	191752,5	13721,7	173148,4
Еттің барлығы	16749,0	211455,4	22589,8	203232,5
Ет өнімдерінің барлығы	4144,8	40960,8	3422,7	49130,4
Ет және ет өнімдерінің барлығы	20893,8	252416,2	26012,5	252362,9

Қазақстанға 2018-2019 жылдары шындығында, экспортқа қарағанда 9 есе көп ет және 15 есе көп ет өнімдері өкелінді. Осылайша, бұл секторда экспортқа дайын өнімнің орнына шикізат жіберу үрдісі байкалады.

Қазақстанда тірі салмақ киллограмына есеппен, малды бордақылау мен өндіру шығындары салыстырмалы түрде арзан (2 кесте).

2 кесте – Малды бордақылау мен өндіру шығындары (тірі салмақ киллограмына есеппен АҚШ долл.)

Елдер	Шығындар	
	Өндіріс	Бордақылау
Қазақстан	0,7	1,43
Украина	1,1	1,58
Ресей	3,7	1,59
Қытай	3,8	3,3
Аргентина	1,5	2,0
Австралия	1,6	2,0
Бразилия	2,0	2,5

Сиыр етін өндіретін елдермен салыстырғанда, Қазақстанның ішкі нарығындағы сиыр етінің бағасы тәмен және орташа бір килограмы 5,1 долларды құрайды. Сонымен қатар Ресей және Бразилияда баға тәмен. Ресейде сиыр етінің әртараптандырылған өндірісі жоқ, оларда өндіріс тірінен интеграцияланған, жоғарыда барлық өндірістік шығындар мен үдерістерді арзан

Етіп отыратын ірі бордақылау алаңдары бар. Бразилияда бұл өндіріс көлемі үлкен, мұнда ет нарығы толы. Сиыр етінің орташа бағасы бір килограмм ушін 4-4,2\$ курайды.

Еуропалық Одақ елдерінде, Австрия мен Аргентинада, АҚШ пен Канадада, сондай-ақ Қытайда сиыр етінің бір килосының бағасы орташа есеппен 5,2 доллардан 8,5 долларға дейін қурайды.

Экономический механизм хозяйствования

Қазақстанда қой өсіру өлем елдер арасында бәсекеге қабілетті, шығын көрсеткіші – тірі салмақтың әр килограмы үшін 1,4 долларды құрайды. Біздің елге бәсекелес ел – бұл Жаңа Зеландия, мұнда бұл көрсеткіш килограмға 1,5 долларды құрайды. Австрияда әр килограмм 2,3 долларға түседі, олар жоғары сапалы қозыны өсіру мен бордақлауға мамандандырылған. Испания, Франция және Ирландия сияқты елдер орта есеппен алғанда қой өсіруге бір килограмына 3,5-5 доллар шығын жұмысайды. Еуропа елдерінің ішінде Испаниядағы қой мен қозы етінің ең қымбаты – бір килограмы үшін 6 және 7,8 долларды құрайды [қараңыз 5].

Мемлекеттік қолдау шараларына қара-
мастан, мал шаруашылығына қатысты
мәселелер шешілмей қалуда. Саланың
дамуын тежейтін негізгі себептер жемшөп
өндіру мәселесі болып табылады. Қазақ-
станның аумағы үлкен болуына және
аграрлық өнеркәсіптік кешенді дамыту үшін
қолайлы климаттық жағдайдың болуына
қарамастан, мал шаруашылығы бөлігінде
мал жаюға қолайлы аландардың жеткі-
ліккіздігі байқалады.

Бұсекеге қабілетті, экологиялық таза мал шаруашылығы өнімдерін шығаруға мүмкіндік беретін табиғи жайылымдарда жыл бойы мал жао қыын. Мал жао көктем мен жазда жүзеге асырылады, жылдың басқа кезеңдерінде малға жемшөп қажет. Жайылымдық жерлердің 60%-ында су қой-малары жоқ, бұл оларды жайылымда пайдалану мүмкіндігін төмендетеді. Сонымен қатар, қыста және көктемде мал бордақылау мақсатында жемшөп дақылдарын өсіруге арналған егістік жерлердің саны жеткілікіз. Егістік алқаптары көбінесе майлы дақылдар мен жемшөп дақылдарын өсіру үшін пайдаланылады. Жемшөпті дайындау технологиясындағы, сонымен бірге оларды сақтау және дайындана жасау кезіндегі бұзылыстарға байланысты жемшөп сапасы төмен болатындығын айта кету қажет [6].

Қазақстанда жайылымның әр гектара
рына сиыр етінің өндірісі 5 кг-нан төмен
болып келеді, ал бұл көрсеткіш Уругвайды –
45 кг, Жаңа Зеландияда – 60 кг, Канадада –
80 кг құрайды. Австралияда жайылымның
қайтарымы шамамен 10 кг құрайды. Сиыр
еті өндірісінің есімі жайылымдық жерлерді
пайдалану тиімділігі артқан жағдайда мүм-
кін болады. Бұғінгі таңда отандық жайы-
лымдардың өнімділігін арттырудың дәс-
турлі әдістері: олардағы жүктеме нормасын
реттеу, суару және жайылымдардың ай-

налуын енгізу, сақтандыру резервтерінің қорын күрүмен қатар, отандық ауыл шаруашылық ғалымдары негізгі критерий ретінде өнімділік пен жайылымдық жемшөп сапасы қолданылатын жайылымдық жерлерге кешенді бағалау жүргізудің инновациялық әдістемесін ұсынады.

Келесі мәселе – өнімділігі жоғары мал басының аздығы, мал шаруашылығы өнімдерін өндөудің жоғары технологиялары мен техникаларының болмауы, оларды үстап-куту жағдайының нашар болуы.

Мал шаруашылығы саласы қалдықсыз, сондықтан мал шаруашылығы өнімдерінің барлық түрлерін кешенді ұтымды пайдалану мәселесіне түбекейлі жаңа көзқарастар қажет, бұл шикізат пен дайын өнімді өндіруде жаңа бағыттардың дамуына ықпал ететін (ет өңдеу көсіпорындарында сүйектерді өңдеудің ресурс үнемдейтін технологияларын енгізу мүмкіндігі, мүйізді, түяқты, жұнді ақызызды мал азығын өндіру үшін ресурстар көзі ретінде пайдалану; қанды өнеркәсіптік өңдеудің балама әдістері) қайталама шикізатты қайта өңдеуге қатысты [7].

Мал шаруашылығы саласын дамыту үшін халықаралық стандарттарға сәйкес келетін және заманауи цифрлық компьютерлік технологияларды қолдануға негізделген инновацияларық жобаларды – биржаларды республиканың аймақтарында (Оңтүстік, Солтүстік, Шығыс, Батыс Қазақстанда) дамыту маңызды рөл атқаруы керек. Біздің пікірімізше, бұл биржалар ет пен ет өнімдерін сатып алу мен сатуға нарықтың барлық қатысуышыларын, сондай-ақ малды бордақылау және өсірумен айналысатын мамандандырылған фермаларды қамтитын болады, бұл қолайлы бизнес серіктестігін құрып, шағын және орта мал фермаларының ірі фермалармен бәсекелесуіне мүмкіндік береді.

Аймақтарда биржалар құрудың он нәтижесі келесілерден тұрады: үй шаруашылығында жоспардан тыс мал союдың қысқаруы; бордақылау кешендері мен ет комбинаттарының ауыл шаруашылығындағы малдарды осы жерде шоғырландырып, малды ірі партиялармен алып кету мүмкіндігіне ие болады [8].

Қазақстан Республикасы ел халқын ауыл шаруашылық өнімдерімен толық қамтамасыз ете алады, ол үшін барлық мүмкіндіктер мен жағдайлар бар. Халықтың сатып алу қабілеті сатылатын тағамның экономикалық қолжетімділігімен шектелген. Үкімет дағдарысқа қарсы саясат аясында

Экономический механизм хозяйствования

бағаларды ұстап тұру үшін түрлі шаралар қабылдауда.

Қазақстанда мал шаруашылығын дамыту үшін келесідей шараптар қажет.

Жоғары оқу орындарымен ғылым, ФЗИ және мал шаруашылығын дамытумен айналысатын кәсіпорындармен серіктестік орнату облысында:

- жоғары оқу орындары, ФЗИ мен өндіріс арасындағы қатынастарға бағытталған, қажетті мәліметтермен интеграцияланған ақпараттық жүйені құру;
 - асыл тұқымды мал шаруашылығын – асылдандыру орталықтарын қалпына келтіру;
 - мал шаруашылығының қайталама шикізатын әрі қарай тәжірибеде пайдалаңуды жүзеге асыру және зерттеулерді дамыту;
 - аймақ бойынша жемшөп өндірудің және өндеудің инновациялық технологияларын және оларды әр түрлі ауыл шаруашылық жануарларына қолдану мөдельдерін әзірлеу;
 - экологиялық таза өнім алу технологияларын, жергілікті дәстүрлер мен мәдениетті сақтау, сондай-ақ аға буыннан мұра болып қалған оң тәжірибелерді пайдалану.

Ресурстық қамтамасыз ету облысында:
◆ жоғары кәсіби және өнімділігі жоғары
енбекті пайдалану;

- ◆ фермалар мен мал шаруашылығы кешендерінде материалды-техникалық базаны жаңартуға қолдау көрсету;
 - ◆ мал шаруашылығымен айналысадын өндірушілерге кеңес жүргізу облысында маркетингтік саясатты кеңейту.

Остандық ет және ет өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қажет:

- халықаралық нарықтарда өнімді жылжытуды және тиімді басқаруды маркетингтік қамтамасыз ету: логистика және баға ұсынысы, толыққанды жарнамалық компания, премиалды сегменттегі алдыңғы қатарлы маркетингтік стратегия;

■ ірі бордақылау аландарында алдыңғы қатарлы инновациялық технологияларды енгізу негізінде ет өнімділігін арттыру;

- бәсекеге қабілетті аймақтық мал шаруашылығы кластерін құру.

Тұжырымдар.

Мал шаруашылығы саласының даму тиімділігін және отандық мал шаруашылығының экспорттық өлеуетін арттыру үшін келесідей бағыттар кажет:

1. Сала өнімдерін экспортташыларды, ең алдымен, әлемдік нарыққа шығару, оларды сертификаттау, ветеринарлық қау-

іпсіздік шараларын күшету, логистикалық шығындарды азайту тұрғысынан мемлекеттік қолдау құралдарын жетілдіру.

2. Ақпараттық, кеңес беру, құқықтық, маркетингтік және басқа қолдауды, оның ішінде экспорттық операцияларды қолдауды көрсететін халықаралық үйім мәртебесі бар үлттых экспорттық орталық куру [9].

3. Келесі мәселелерді шешүге мүмкіндік беретін мал және басқа да мал шаруашылығы өнімдерінің биржасын құру: малды бордақылау және сою орындарына тасымалдаумен байланысты логистикалық мәселелер және өз ресурстарын ұтымды пайдалана отырып, мал базарына тауар өндірушілердің қолжетімділігі және көлік шығындарының қысқаруы; мал шаруашылығы өнімдерін стандарттауға қойылатын талаптардың қатауы; биржаның барлық контрагенттерінің өзара байланысының нығаюы, сонымен қатар тауар таратушылар арасында кірісті әділ белгіленеді, бұл өнімнің сапасын арттырады және бағасын төмендетеді.

4. Мал шаруашылығын дамытуда кадрлық мәселелерді шешу: саланы дамытудың жаңа әдістері мен технологияларына қызығушылық білдіретін сауатты бәсекеге қабілетті мамандар қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Казахстан – крупнейший импортер мяса (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.yvision.kz/post/850325> (дата обращения: 20.02.2020).

2 МСХ РК: вопросы переработчиков мяса не останутся без внимания (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (дата обращения: 20.02.2020).

З Кенжегулова, А. Нарашиваем мясо. (2020). [Электронный ресурс] URL:<http://www.kazpravda.kz> (дата обращения: 20.02.2020).

4 Экспорт и импорт Республики Казахстан по мясу и мясопродуктам. Статистические показатели (2020). [Электронный ресурс] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (дата обращения: 20.02.2020).

5 Зачем Всемирный банк даст Казахстану \$500 млн (2018). [Электронный ресурс] URL: <http://kapital.kz/economic/72800/zachem-vsemirnyy-bank-dast-kazakhstanu-500-mln.html> (дата обращения: 25.03.2020).

6 Шуленбаева, Ф.А. Проблемы и перспективы развития отрасли животноводства / Ф.А. Шуленбаева, С.Т. Окутаева, К.М. Маденова // Проблемы агрорынка. - 2018. - №2. - С. 159-160.

Экономический механизм хозяйствования

- 7 Конурбаева, Ж.Т. Международная практика использования вторичного сырья в отрасли животноводства / Ж.Т. Конурбаева, О.К. Денисова, А.М. Закимова // Проблемы аграрынка. - 2019. - №2.- С. 138-145.

8 Шукров, А.К. Создание биржи скота и ее влияние на развитие животноводства в западном регионе Казахстана / А.К. Шукров, Б.М. Шукрова // Проблемы аграрынка. - 2018. - №2. – С. 162-168.

9 Шукров, А.К. Оценка и перспективы экспортного потенциала продукции животноводства республики Казахстан / А.К. Шукров, Б.М. Шукрова // Проблемы аграрынка. - 2019. - №4. – С. 40-46.

References

- 1 Kazakhstan is the largest meat importers (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.yvision.kz/post/850325> (date of access: 02.20.2020).
 - 2 Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan: issues of meat processors will not be left without attention (2020) [Electrnyy re-source] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (date of access: 02.20.2020).
 - 3 Kenzhegulova, A. We grow to meat. (2020). [Electronic resource] URL: <http://www.kazpravda.kz> (date of access: 02.20.2020).
 - 4 Export and import of the Republic of Kazakhstan on meat and meat products. Statistical

indicators (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (date of access: 02.20.2020).

5 Why the World Bank providing Kazakhstan \$ 500 million (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.kapital.kz/economic/72800/zachem-vsemirnyy-bank-dast-kazakhstanu-500-mln.html> (date of access 25.03.2020).

6 Shulenbaeva, F.A. Problems and prospects of livestock sector development / F.A. Shulenbaeva, S.T. Okutaev, K.M. Madenova // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 2. - P. 159-160.

7 Konurbaev, J.T. International practice of using secondary raw materials in the livestock industry/ J.T. Konurbaev, O.K. Denisova, A.M. Zakimova // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 2 - P. 138-145.

8 Shukurov, A.K. Establishment of livestock exchange and its impact on the livestock development in the western region of Kazakhstan / A.K. Shukurov, B.M. Shukurova // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 2. - P. 162-168.

9 Shukurov, A.K. Assessment and prospects of the livestock products export potential of the Republic of Kazakhstan / A.K. Shukurov, B.M. Shukurova // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 4. - P. 40-46.